

Zlatko BEGONJA, *Okupacija duha: Ideološka indoktrinacija u Zadru 1945.-1955.*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2012., 326 str.

Premda knjiga Zlatka Begonje *Okupacija duha-ideološka indoktrinacija u Zadru 1945.-1955.* dominantno obuhvaća i opisuje jedno desetljeće vladanja komunističkih vlasti nakon završetka Drugog svjetskog rata na području grada Zadra, sve izneseno treba razumjeti kao ogledni isječak okolnosti na svim ostalim područjima tadašnje SR Hrvatske. Pozicija Zadra utoliko je specifičnija, ističe Begonja, jer je nakon vojne kapitulacije fašističke Kraljevine Italije 8. rujna 1943. grad bio u poziciji da tri vojno-političke strane pokušavaju ovladati njime, krilo talijanske vojske koje nije prihvaćalo nove okolnosti, zatim predstavnici jugoslavenskog partizanskog pokreta, kao i predstavnici NDH.

Begonja započinje priču o Zadru u vrijeme kada je tadašnji Berlin donio odluku 10. rujna 1943. godine da njemačke vojne postrojbe okupiraju grad kako bi nepunih mjesec dana poslije, 2. studenoga, civilnu vlast prepustile uspostavljenoj Mussolinijevoj talijanskoj fašističkoj republici dok su vlasti NDH u tim okolnostima donijele odluku o uspostavi Velike župe Sidraga i Ravni kotari sa sjedištem u Zadru. Razdoblje je to kada započinje sustavno savezničko (američko-britansko) bombardiranje grada, sve do 31. listopada 1944. kada vojne postrojbe Zadarskog partizanskog odreda ulaze u gotovo potpuno devastirani grad bez izravnog borbenog djelovanja. Kako Begonja navodi, partizanskim postrojbama ubrzo su se pridružili i Komanda mjesta, kao i Komandant zadarskog područja, a nakon toga svoje pozicije zauzimaju „organi narodnih vlasti“ poput Gradskog narodnooslobodilačkog odbora, Gradskog odbora Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta, članovi Okružnog komiteta KP Hrvatske te članovi Okružnog odbora Jugoslavenskog narodnooslobodilačkog fronta.

Za autora ovdje nema dvojbe, u to vrijeme i nakon završetka rata provodi se postupak „čišćenja od neprijateljskih ostataka“ zasnovanoga na revolucionarno-boljševičkoj metodi da bi se učvrstila totalitarna vlast pod isključivim vodstvom Komunističke partije Hrvatske, kao jedne od sastavnica Komunističke partije Jugoslavije koja se u potpunosti oslanjala na praktične i ideološke smjernice Staljinove sovjetske Komunističke partije.

Begonja se dakako osvrće i na razdoblje Rezolucije Informbiroa i posljedičnog razlaza Staljina i Tita. Međutim, kako ističe, to nije promijenilo totalitarni karakter režima. O tome piše u poglavlju „Titoizam umjesto staljinizma-drugovi neprijatelji“. Begonja taj događaj sažima sljedećim riječima: „Dotadašnja privrženost KPJ i Josipa Broza Tita Sovjetskom Savezu i Staljinu bila je

vjerodostojna slika jugoslavenskog partijskog udvorništvu, koja je novonastalom situacijom nakon Rezolucije zakoračila u promjenu društvenog ozračja i postojećih političkih odnosa, prepoznatljivih i započetim procesom zamjene političko-ideološkog fetiša. Staljinizam je na jugoslavenskom prostoru uzmicao pred novim političkim odrednicama, naime, započeo je odmak od tadašnjeg bitnog utjecaja Staljina i ukazivao se naglašeno samostalni utjecaj Josipa Broza Tita.“ Autor tako vodi čitatelja kroz sve društvene procijepe koji su se na ovaj način iznenada ukazali. Osvrćući se na tadašnju klimu u Zadru, citira opservacije vlasti o stajalištima gradskih komunista prema Rezoluciji (Gradski komitet KPH/SKH Zadar): „I u našem gradu ima jedan mali broj koji su se izjasnili na riječima ili svojim radom Rezoluciji Informbiroa i isti su isključeni iz Partije i prikazani narodu kao štetni po našu partiju po naš narod i po izgradnju socijalizma u našoj zemlji. Narod je iste osudio i oni ne predstavljaju nikakvu smetnju za rješavanje zadataka, naprotiv mi smo s njima postigli da smo očistili i učvrstili redove naše Partije i naše Fronte.“

To su sekvence koje Begonju uvode u sistematičnu analizu funkcioniranja represivnog aparata, postupanja, metodologije uklanjanja ili neutraliziranja svih onih koji nisu mogli ili htjeli prihvatiti nametnuti model razmišljanja. No valja istaknuti da faktografija koju iznosi u svakom dijelu knjige nisu tek jednostavno posloženi podatci koji svjedoče surovosti tijela represivnog ili pravosudnog (opsežno izneseno u poglavlju „Postupci na narodnim sudovima“) komunističkog aparata, već su u funkciji njegova temeljnog istraživačkog poriva o tome što je to za revolucionare bio – novi čovjek u novom dobu – i napose na koji su način vladajući ideolozi promišljali i razumjeli pojam slobode.

Nedvojbeno je jedan od najvažnijih dijelova Begonjine studije predstavljen u poglavlju „Prijelomne godine 1947. i 1948“. Naime, uz već spomenute prijepore u razdoblju donošenja Rezolucije Informbiroa, ovdje autor razlaže okolnosti završnog sporazuma između Italije i Jugoslavije koji je potpisan 10. veljače 1947. (ratificiran 15. rujna 1947.), što je značilo da je ipak okončan jedan ozbiljni međudržavni spor o političkom i graničnom pitanju, odnosno tim sporazumom prestao je *de facto* i *de iure* vrijediti do tada u međunarodno-pravnome pogledu postojeći Rapallski ugovor iz 1920. Nakon toga otvaraju se složeni politički i ljudski problemi optanata kada je ubrzo stupio na snagu *Zakon o državljanstvu osoba na području pripojenom Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji po Ugovoru o miru sa Italijom*, koji je otvorio mogućnost opcije za talijansko državljanstvo. I ovom temom Begonja portretira tadašnju vlast.

Naime, svi zainteresirani dobivali su pristanak i odbijenicu koje je izdavalo Ministarstvo unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvatske. Nizom primjera

autor pokazuje samovolju i selektivno tumačenje zakonskih odredbi. Primjerice, znakovit je podatak da su prema „političkoj procjeni položaja i stanja općine Zadar“ većina onih koji su napustili državu bili upravo Hrvati i, kako autor ispravno zapaža, „ovaj detalj znatno govori u prilog tomu kolika je razina njihova nezadovoljstva prema novouspostavljenom komunističkom režimu“. Sve to aktualiziralo je problematiku ilegalnog prijelaza državne granice, što je dodatno upregnulo institucije represije prema stanovništvu oko kojega su postojale dvojbe u bespogovornu lojalnost režimu.

U ovom dijelu Begonja se polemički odnosi prema tadašnjim podacima kojima se htjelo pokazati da stanovništvo mahom odlazi zbog lošeg imovinskog stanja i gospodarskih uvjeta, a znatno manje zbog toga što se ne bi slagali s narodnom vlašću. Ističe da je vlast zapravo manipulirala tim podacima – „kako se pokušaj bjegunstva izvodili uglavnom iz ekonomskih razloga bilo je zapravo režimsko prikrivanje, odnosno prilagođavanje objektivnih razloga i skretanje pozornosti javnosti u pogrešnom pravcu. Naime, politički razlozi uvjetovali su ekonomsko stanje, a nikako obrnuti postupak. Pokušaj relativizacije i zamagljivanjem pogleda na postojeće odnose trebala se poslati poruka javnosti kako spomenuta događanja ne proizlaze iz nezadovoljstva političkim ozračjem, već su isključivo bili temeljeni i motivirani ekonomskim razlozima.“

Kako je već naglašeno, sve što Begonja iznosi namjerava poduprijeti njegovu temeljnu tezu – vlast je cijeli spektar totalitarnih obrazaca primjenjivala zbog potrebe uklanjanja ključne intelektualne i identitetske srži pojedinca i stanovništva grada u cjelini. Tako su se mase mogle oblikovati prema ideološkoj slici komunističkog novog svijeta, što je bio preduvjet da se s tako izmorenim ljudima može stvarati i nametati nove svjetovne moralne postulate.

U namjeri da sustav bude što efikasniji, poseban odnos stvarao se prema Katoličkoj crkvi (zasebno poglavlje „Odnos prema Katoličkoj crkvi“), odnosno zbog svjetonazorskih razloga deklarirao se krajnje negativan odnos prema svim vjerskom zajednicama. Provodila se politika onemogućavanja djelovanja Crkve. U tom naumu nije se prezalo ni pred profanim i banalnim sramoćenjem i klevetanjem crkvenih velikodostojnika. Zahtijevao se strogi nadzor „neprijateljskog djelovanja svih funkcionera biskupije, a naročito samih biskupa“. Na taj je način komunistička vlast namjeravala stvoriti osnove za eliminaciju „reakcionarne“ ideologije kako bi na njezino mjesto stupila ona „napredna“. Odlučni da se povezanost naroda s Crkvom potpuno poništi, narodna vlast često je posezala za provedbom montiranih sudskih postupaka protiv svećenika, mahom temeljem opskurnih optužnica. Begonja ovdje citira jedan dopis Kotarskog komiteta KP Zadar iz listopada 1945. Dopis se referira

na objavljeno pastirsko pismo Biskupske konferencije u Zagrebu iz rujna 1945. „U ovom momentu budite budni, popovi po svim mjestima čitaju to pismo po crkvama i u njemu glasi gore navedeno i još da su naši poubijali popriličan broj popova. Vi vrlo dobro znate da ovakvim pismom oni hoće da obrate naš narod od naše narodne Vlasti i da što više naroda učestvuje na izborima. Ovo je popovski plan i svih reakcionara u našoj zemlji i van naše zemlje...“, navodi se između ostalog u dopisu.

„Unatoč svemu, predočene sudbine pojedinaca i skupina osoba nisu bile odraz zasebnih oblika zastranjenja ili samovoljnih ponašanja skupina i pojedinaca iz nomenklature vlasti, već su nastale kao posljedica ponašanja nametnute sustavne ideološko-indoktrinacijske politike režima“, Begonjina je misao koja se bilo kroz faktografiju, bilo kroz autorski stav ili polemički intoniranu misao provlači kroz cjelokupni sadržaj *Okupacije duha*.

Marin Vlasnović